

Yıl/Year: 5, Sayı/Issue: 13, Aralık/December 2024, s. 85-104.

Yayın Geliř Tarihi / Article Arrival Date

Yayımlanma Tarihi / The Publication Date

Yayın Geliř Tarihi: 11-10-2024

Yayımlanma Tarihi: 31-12-2024

ISSN: 2757-6000

GÖZETİM TOPLUMUNDA AKTÜEL ADALET: AZINLIK RAPORU FİLMİ

Öğr. Gör. Cevdet LELOĞLU

Giresun Üniversitesi, Dereli Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik
Bölümü, cevdet.leloglu@giresun.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2766-9356

Öğr. Gör. Hatice LELOĞLU

Giresun Üniversitesi, Dereli Meslek Yüksekokulu, Görsel-İřitsel Teknikler ve Medya
Yapımcılığı Bölümü, hatice.leloglu@giresun.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3879-4793

ÖZET

Geçmişte fiziksel olarak gerçekleştirilen gözetim, günümüzde dijital hale gelmiş ve gelişen teknolojilerle birlikte toplum bir gözetim toplumuna dönüşmüştür. Gözetim toplumunda, insanların tüm günlük faaliyetleri izlenmekte ve denetlenmektedir. İnsanların toplum içinde yaşayabilmelerinin ön koşulu, toplum tarafından üretilen kurallara uymalarıdır. Bu kurallar ihlal edildiğinde huzur bozulur. Huzurun sağlanması için, polisiye kurumlar takip, önleyici dinleme, fiziki aramalar ve MOBESE gibi suç önleyici faaliyetler gerçekleştirmektedir. Ancak bu faaliyetler genellikle mevcut suçluları tespit etmeye ve onların yeniden suç işlemelerini engellemeye yönelik önlemleri içermektedir. Çalışmada, mevcut polis önlemlerinin ötesine geçilerek, suçun işlendiği anı tespit etmek yerine henüz gerçekleşmeden önce riskleri hesaplayıp suçu önceden tespit etmeyi ifade eden "Aktüel Adalet" kavramı ele alınmıştır. Bu amaçla, gözetim toplumu ve suç önleme konularında kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. 2002 yapımı Azınlık Raporu (Minority Report) filminde suç önleme, gözetim teknolojileri, mahremiyet ve bireysel özgürlükler bağlamında üretilen söylemler, "Aktüel Adalet" kavramı çerçevesinde ele alınarak söylem analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Filmin analizinden elde edilen en çarpıcı bulgu, suç önleme kavramının "kehanet" söylemi üzerine inşa edilmiş olmasıdır. Bir suçun işleneceğini öngörmenin insanüstü bir yetenek gerektirdiği filmde vurgulanmıştır. Suçu öngörmenin tanrısal nitelikler gerektirdiğine dikkat çekilmiştir. Mahremiyet kavramı açısından üretilen söylemlerde, teknolojilerin gelişimi nedeniyle insanların gözetimden kaçabilecekleri bir alanın kalmadığına değinilmiştir. Sonuç olarak, gözetim teknolojileri suç önleme faaliyetlerine katkıda bulursa da, günümüzde suçu doğrudan öngörmek mümkün değildir.

Anahtar Kelimeler: Gözetim, Gözetim Toplumu, Aktüel Adalet, Suç Önleme, Azınlık Raporu

ACTUAL JUSTICE IN THE SURVEILLANCE SOCIETY: MINORITY REPORT MOVIE

ABSTRACT

Surveillance, which was carried out physically in the past, has now become digital and society has turned into a surveillance society with developing technologies. In the surveillance society, all daily activities of people are monitored and supervised. The premise of people's ability to live in society is that they comply with the rules produced by society. If these rules are violated, peace will be disrupted. To ensure peace, police institutions carry out some crime-preventive activities such as tracking, preventive listening, physical searches, and MOBESE. However, these activities generally include measures to identify current criminals and prevent them from committing crimes again. In the study, the concept of "Actual Justice", which is called calculating the risks before they occur and detecting the crime before it is committed, rather than detecting the crime after it has been committed, is examined, beyond the existing police measures. For this purpose, a conceptual framework has been created on surveillance society and crime prevention. In the 2002 movie *Minority Report*, the discourses produced in the context of crime prevention, surveillance technologies, privacy and individual freedoms were evaluated within the framework of the concept of "Actual Justice" and evaluated using the discourse analysis method. The most striking finding from the analysis of the film is that the concept of crime prevention is built on the discourse of "prophecy". It is emphasized in the movie that predicting the commission of a crime requires a superhuman ability. It is emphasized that predicting crime requires divine characteristics. In the discourse produced in terms of the concept of privacy, it is referred to that due to the development of technologies, there is no space left where people can escape from surveillance. As a result, although surveillance technologies contribute to crime prevention activities, it is currently not possible to directly predict crime.

Keywords: Surveillance, Surveillance society, Actual Justice, Crime prevention, *Minority Report*

GİRİŞ

Gözetim olgusu insanlık kadar eski bir kavram olmakla birlikte özellikle modernizmin ana unsurlarından birisi olarak kabul görmektedir (Bauman & Lyon, 2016: 13). Genel itibariyle bilgi elde etmek veya disiplin sağlamak amaçlarıyla kişinin, grupların ya da toplumun izlenmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Karakehya & Özger, 2023: 21). İlk gözetim faaliyetlerinin modern öncesi dönemde egemenlik gücünü elinde bulunduran kişi ve kurumlara tabi olan insanların denetlenmesi için yürütüldüğü, ulus devlet anlayışı ile birlikte ise bürokratik örgütlenmeyle bilgilerin tasnif edilmesi, kapitalist örgüt çalışanlarının belli ölçütlere dayanarak gözetime tabi tutulması şeklinde uygulandığı görülmektedir (Dolgun, 2015: 40-41).

Gözetim konusunda ilk çalışmalara imza atanlardan biri Michel Foucault'dur. Foucault; modernitenin yeni mülkiyet statülerinin mallara yönelik bir yasadışı eğilimi ortaya çıkardığını, burjuvazinin toprak mülkiyetinde yaşanan yasadışılıklara alışmış olsa da ticaret ve sanayi mülkiyetinde yasadışılığa asla tahammülü olmadığını bu nedenle mutlaka cezalandırma olması gerektiğinden bahsederek, toplumun yasadışılığa sapmaması konusunda gözetlenmesi ve disipline edilmesinin önemini vurgulamaktadır (Foucault, 1992: 104-105). Toplum için disiplin toplumu nitelmesini kullanarak disiplinin; bir iktidar biçimi olduğunu hapishaneler veya ıslahhaneler gibi uzmanlaşmış

kurumların disiplinden yararlandığını ifade etmektedir. Sadece bu kurumların değil, disiplinin bir araç olarak okul, hastane, askeriye ve polis gibi devlet aygıtları tarafından kullanıldığını da belirtmektedir (Foucault, 1992: 271). Bahsi geçen bu disiplini ve gözetimi sağlamak için Jeremy Bantham'ın mimari olarak ortaya attığı bir hapishanenin merkezinde yer alan bir kule olan "panoptikon" kavramını sosyolojiye indirgeyerek kullanmaktadır. Panoptikon; bütün manasına gelen "pan" ve gözlemlemek manasına gelen "opticon" kelimelerinin birleşerek bütünü gözetlemek anlamı taşımaktadır (Özdel, 2012: 23). Gözetleyenin görünmemesini sağlayan mimari bir ilke olarak gözetleyen yerinde bulunmasa da veya bulunduğu halde o an gözetlemese bile, kişiye gözetlendiği duygusunu yaşatarak ve otoritenin varlığını sürekli hissederek kendisini kontrol etmesini sağlayan bir yapı olarak kurgulanmıştır (Özdel, 2012: 24). Panoptikon'un sağladığı etki; gözetimin eylemsel olarak süresiz olsa dahi neticesi bakımından sürekli olmasını sağlamak, gözetlenende iktidarın ise kendiliğinden işleyişini sağlayan şuur ve devamlı bir görülebilirlik hali yaratması olarak özetlenebilir (Foucault, 1992: 252). Tabii ki panoptikon tarzı gözetim günümüzde form değiştirmiş, dijital teknolojilerle birlikte fiziki gözetleme artık işlevsiz kalmıştır. Duvarları olmayan bir hapishanede olduğumuzu söylemek yanlış olmayacaktır (Bauman & Lyon, 2016: 15).

Gözetim alanında çalışmalarıyla bilinen bir diğer isim David Lyon'dur. Foucault'un gözetimle ilgili teorilerini bugüne uyarlamış ve teknolojinin gözetim uygulamalarında giderek artan etkisi hakkında çalışmalarda bulunmuştur. Lyon, gözetimin günümüzde güvenliği sağlamak amacıyla kullanıldığını vurgulamaktadır. Buradaki güvenlik endişesiyle bireyselden çok ulus güvenliğini kastettiğini belirtmek gerekmektedir (Bauman & Lyon, 2016: 114-115). Gözetimi meşru kılmamanın en önemli öncülü güvenlik endişesidir. Güvenlik endişesi kişilerde gözetlenme ihtiyacı doğurmaktadır. Özellikle demokrasilerin egemen olduğu toplumlarda güven ve bolluk içinde yaşama isteği önceliklidir. Modern erkin bunu sağlayabilmesi ancak kişileri rakamlarla kodlaması ve birtakım gözetim faaliyetlerine tabi tutması ile mümkün olmaktadır. Örneğin bir emeklilik numarası sahibi olmak bizi gözetlenir kılmakla birlikte aynı zamanda emekliliğimizde ödemelerimizi vaktinde almamız ve denetim altında olması anlamına da gelir (Karakehya & Özger, 2023: 57). Yani bireyler kendilerini güvende hissetmek için sistemin de zorlamasıyla gözetlenmeye rıza göstermektedirler. Gözetimden kaçınmaya çalışılsa bile teknoloji buna mani olmaktadır. Panoptik kulelere ihtiyaç olmaksızın kişiler kendilerinin bekçileri olmuşlardır (Bauman & Lyon, 2016: 73-74).

Günümüzde artık çok daha gelişmiş dijital aygıtlar gözetimin bir parçasıdır. Fiziksel gözetimden ziyade dijital gözetimin hayatlarımıza nüfuz ettiğini söylemek mümkündür. 1960'lı yıllardan başlayan ve ileri teknoloji ile vücuda gelen telekomünikasyon, bilgisayar ve uydu teknolojilerinin başlattığı bilgi toplumu dönüşümü aynı zamanda gözetimin de dijitalleşmesinin önünü açan gelişme olmuştur (Dolgun, 2015: 135). Teknolojide yaşanan gelişmeler insanı fiziki yapıları dışında dijitalleşmiş

birer rakama dönüştürmüş ve onları insan kılan değer ölçütleri olan psikolojileri, fikirleri, kişilikleri gözetim bağlamında artık önemsiz hale gelmiştir (Çimen, 2020a: 35). Teknoloji her ne kadar bir nimet olarak görülse bile, iktidarın geçmişte olduğundan daha fazla beşeriyeti kontrol edebilmesini sağlayan araçlar olduğunu söylemek mümkündür (Karaduman, 2022: 96). Gözetim çalışmalarında maksat kişiyi görmektir. Ancak teknolojinin yardımıyla insanı görmek için kesin anlamda görmek gerekmemektedir. Kişi artık fiziksel olarak görülme dahi klavye tıklamaları, telefon görüşmeleri gibi durumlarda mekân ve uzamda iz bırakmakta ve bunlar izlenebilmektedir (Çimen, 2020b: 189). Dijital gözetimin en önemli teknolojisinin bilgisayarlar olduğu bilinen bir gerçektir. Sonraki önemli gelişmelerden biri de hiç kuşkusuz internettir. Bugün ise bu teknolojiler üzerinde birer yapı meydana getiren ve gözetimi uç boyutlara çıkararak genç teknolojiler filizlenmektedir. Giyilebilir teknolojiler, yapay zekâ, büyük veri ve bu teknolojiler üzerine inşa edilen, yüz, ses, parmak izi, avuç içi tarama gibi biyometrik yöntemlerle konum vb verileri sürekli işleyen mobil teknolojiler, CCTV (Closed Circuit Television Türkçede Kapalı Devre Televizyon anlamına gelmektedir.) kameralar vb. gerek iktidar gerek tüketici gözetimi için anlamlı birer gözetim teknolojisi haline gelmiştir. Kısaca, yaşanan teknolojik gelişmeler gözetimi fiziksel bir kontrol aracı olmaktan çıkarıp dijital bir denetim aracına dönüştürmüştür.

Gelişmiş iletişim teknolojileri, kişiler, kurum ve kuruluşlar hatta sosyal ağlar tarafından yapılan gözetim, toplumu gözetim toplumuna dönüştürmüştür (Kalaman, 2019: 576). Gözetim toplumunda kişilerin tüm hareketleri ve iletişimlerini devamlı denetlemeye tabidir (Dolgun, 2015: 18). Bu da sıradan kişiler için dahi mahrem ve saklanacak alan kalmamasına yol açmaktadır (Ankaralıgil, 2022: 23). Sosyal yaşamı düzenlemek ve suçla etkin mücadele etmek için de gözetim önemli bir mekanizmadır. (Karakehya & Özger, 2023: 58). Bu bakımdan çalışmamızın ana çerçevesini, Lyon'un kişilerin yaptıkları hataları veya kural ihlallerini tespit etmekten öte kamu otoritesinin hatta kolluk gücünün kimin veya neyin risk barındırdığını bilmesi (Lyon, 2006: 120) olarak tanımladığı "Aktüel Adalet" kavramı oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızın araştırma kısmında gözetime dair teknolojilerin suçun öngörülebilmesi hatta önlenmesi bakımından kullanılmasının konu edildiği Azınlık Raporu (Minority Report) filmi "Aktüel Adalet" kavramı üzerinden eleştirel söylem analizi yöntemi ile incelenmektedir.

Gözetim Toplumuna ve Aktüel Adalet

İnsanlar tarımın keşfiyle önce köylere daha sonra kentlere doğru giderek genişleyen yaşam alanlarında hızla artan kalabalık topluluklar halinde yaşamaya başlamışlardır. Zamanla bu kitlesel yaşamı etkileyen büyük dönüşümler meydana gelmiş ve genellikle toplum bu değişimlerle isimlendirilmiştir. Bu isimlere örnek olarak tarıma geçişle birlikte "tarım toplumu", endüstrinin keşfi ile "endüstri toplumu", bilginin meta olarak üretilip tüketilmesiyle "bilgi toplumu" verilebilir. Bilgi toplumunu oluşturan gelişmeler eş zamanlı olarak gözetim pratiklerini de geleneksel yöntemlerden daha modern hale

getirdiğinden ve gözetim hayatın içinde çok daha etkin bir mekanizma şeklinde kullanıldığından toplumun yeni evrildiği dönem içinse "gözetim toplumu" kavramı kullanılmaya başlamıştır. Gözetim toplumu kavramını 1985 yılında ilk kullanan kişi Gary T. Marx olmuştur (Özkan, 2022: 6). Kavram Foucault'da insan bedeninin bir iş gücü olarak ele alındığı ancak bu iş gücünü bir başkasına tabi olması gerektiği, bunun ise cebir ya da ideolojiyle sağlanabildiğinden hareketle bireyin gözetlenmesi gerekliliğinden dolayı bir gözetim toplumunda yaşadığımız şekilde ifade edilmiştir (Foucault, 1992: 31-32). Lyon ise, kavramın bilgi teknolojileri ile ilişkisine vurgu yaparak öznelerin artık birer yurttaş olmayıp rakam ve harflerle kodlanmış şekilde gerek devlet gerekse kuruluşların veri tabanlarında işlenmesi şeklinde tanımlamaktadır (Dolgun, 2015: 28). Bireyler günün başlangıcından bitimine kadar mümkün olan her yerde bilgisayar ve ağ tabanlı alt yapılar tarafından ablukaya alınmıştır. Öyle ki sadece çalışanların çeşitli şifre aygıtlarıyla bilgisayarlara ya da fiziki girişlere erişimiyle sınırlı olmayıp gittiği yerin dahi bilinmesine yarayan bağlantılar tarafından çevrelenmiştir. Tabii burada gözetlenen unsur öznenin kendisi değil onun verileridir (Lyon, 2013: 11). Gözetim toplumunun egemen hale gelmesini sağlayan temel unsurlar bilgi teknolojilerindeki baş döndürücü gelişmeler ile iktidar arasında süregiden birlikteliktir (Dolgun, 2005: 245). Gözetim toplumu dendiğinde ilk olarak bilgisayar aracılığıyla kişisel verilerin saptanması, anlam ifade edecek çıkarımlar yapmak ve lazım olduğunda bu verileri paylaşmak akla gelmektedir (Çimen, 2020b: 188). Buradan hareketle gözetim için devrim sayılabilecek en önemli gelişme Dolgun'un bilgisayar eşleştirmeleri şeklinde ifade ettiği durumdur. Bilgisayar aracılığıyla birçok kaynaktan ve farklı amaçlarla edinilmiş verileri birbiri ile ilişkilendirme kabiliyeti 1990'larda yaygınlaşmış ve oluşturulan veri bankaları vasıtasıyla kişiler ve toplum gözetim için önemli bir malzeme haline gelmiştir (Dolgun, 2005: 129). Bu noktada bireylerden gerek rıza ile gerekse rızaları dışında toplanan verilerle her anlarının kontrol altında olduğu gözetim toplumu, bireysel hayatın bütün fonksiyonlarını denetimde tutma ve küresel muktedirlerin daha önce hiç olmadığı şekilde denetleyebilmesini sağlamaktadır. İnsanların hanelerinden dışarı çıkmaksızın neredeyse tüm ihtiyaçlarını (ödeme, sipariş, bilgi edinme vb.) internet yoluyla sağlayabilmesi neticesinde ev odaklı bir hayat şekli ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bu durum kişilerin rızalarıyla kendilerini kapalı bir yere hapsetmeleri olarak değerlendirilebilir. Böylece egemenler hep hayalini kurdukları şekilde kişileri kapalı bir yerde tutabilme ve her bilgilerini edinebilme ereğine pek de çaba harcamadan ulaşabilmişlerdir (Ankaralığıl, 2022: 23).

Gücüyener'in Tekelioğlu'ndan aktardığı şekliyle egemen güç kalabalık insan toplulukları veya nüfuslarının sorunlara neden olabileceğinden hareketle şehirdeki düzeni sağlamak, sükûnetini korumak amacıyla politikalar geliştirmiştir. Bunu sağlayabilmek için nüfusu tanımak adına veri toplamak, onları kısımlara ayırmak, kişi ve toplulukları gözetlemek ve disiplin altında tutmaya odaklanmıştır. Bu da gelişmiş izlem, veri toplama ve işleme uygulamalarının geliştirilmesini, kamu yönetimine dönük polisiye birimlerin kurulmasıyla modern gözetim toplumuna geçişi sağlamıştır (Gücüyener, 2011: 24).

Nüfusun hızla artması, kırsaldan göçler, şehirlerde yaşayan toplumsal sınıfların yaşam alanlarının ayrışması gibi olgular suçun öncesi ve sonrası önlemler açısından gözetimin önemini artırmakta ve egemene önemli sorumluluklar yüklemektedir. Suç bilindiği üzere öncelikle toplumsal barışı zedelemektedir. Bu nedenle daha önce bahsettiğimiz Lyon'un "Aktüel Adalet" kavramından hareketle suçun oluşmadan önce ortaya çıkan risklerin bertaraf edilmesi konusu oldukça önemli hale gelmektedir.

İnsanın toplum içinde yaşayabilmesinin önkoşulu devlet ve toplum tarafından oluşturulmuş birtakım sosyal kurallara uygun hareket etmesidir. Tanımlanmış kuralların dışına çıkılması toplumsal düzeni tehdit eden bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Düzenin bozulması insan için korkutucudur ve bu yüzden insanlar kaotik durumlar yaşamamak için sosyal düzenin korunmasını isterler. Bu düzen toplumun devamı için elzemdir (Esgin, 2018a: 11-12). Ancak düzen zaman zaman dikkatsizlikle ya da kasti şekilde insanlar tarafından bozulabilmektedir. Bu noktada karşımıza iki olgu çıkmaktadır: Sapma ve Suç. Sosyal düzen toplum, hukuk, örf, gelenek, ahlak vb. kontrol mekanizmalarınca sağlanmaktadır. Zaman zaman insanlar bu mekanizmalarca konulmuş kuralları ihlal edebilmektedir. Ancak bu kuralların ihlal edilmesi her zaman suç olarak değerlendirilmemektedir. Çünkü suç, devletin hukuki olarak tanımladığı kuralların ihlaline bağlı olarak karşılığında ceza gerektiren bir olgudur. Sapma ise toplumsal olarak yanlış nitelenmesiyle değerlendirilmektedir. Buradan hareketle her suçun sapma olduğu ancak her sapmanın suç olmadığı söylenebilir. Suç, tarihin her döneminde toplumun üyesi olan kişinin kanunlarca tanımlanmış hareketlerinin doğru olmamasını karşılayan insani bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Augusto Comte'a atıfla ceza hukukunun temelini oluşturan ve hala geçerli kabul edilen şekliyle suç; akli melekeleri yerinden olan kişinin edineceği menfaat ile karşılığında alacağı cezayı öngörerek seçim yapması şeklinde de ifade edilmektedir (Esgin, 2018b: 28-30).

Gözetim ile polisiye eylemleri ya da suçla mücadele konularını bir araya getiren natürel bir yakınlık bulunmaktadır. Geçmişte polislik faaliyetleri askeri birer hizmetken sonrasında operasyon tekniklerinin gelişmesi ve ücretleri hazineden karşılanan bir kolluk kuvveti şeklini alarak dışarıda savaşmak yerine içeride dirliği sağlamak görevini icra eder hale gelmiştir (Lyon, 2013: 60). Bu bakımdan devletin ve dolayısıyla polisin bir kamu güvenliği sağlayıcısı olarak suçu önleyici faaliyetlerde bulunması toplumsal düzenin sağlanmasında en önemli unsurlardan biridir. Suçun engellenebilmesi amacıyla yürütülen kamusal eylemlerin hatırı sayılır kısmı kamusal gözetim uygulamalarına dayanmaktadır. Devlet gerektiğinde doğrudan gerektiğinde edindiği verileri saklayarak suçla aktif uğraş vermeye çalışmaktadır (Karakehya & Özger, 2023: 67). Suçun önlenmesi ya da gerçekleştiğinde aydınlatılabilmesi için kolluğun kişisel verilere ihtiyacı bulunmaktadır. Kişisel veriler bir özgürlük alanıdır. Ancak suç toplumun güvenliğini tehdit ettiğinde kişisel hak ve özgürlükler geri planda kalabilmektedir. Bugün teknolojinin geldiği noktada kişisel veriler daha görünür ve basitçe erişilebilir hale gelmiştir. Sahip olunan kimlik numaraları, yolculuk ve konaklama bilgileri, fiziksel veya dijital adresler, telefon

numaraları, e-ticaret bilgileri gerek kamu gerek özel sektör elinde bulunmaktadır. Bu ve daha fazla veri devlet ile kamu güvenliğini sağlayan kurumlarca yukarıda zikredildiği şekilde suçun engellenmesi veya işlenmesi neticesinde aydınlatılması için kullanılmaktadır. Bu kişisel verileri edinmek ve işlemek bir özgürlük müdahalesi olduğundan otoritenin hukuk çerçevesinde davranması elzemdir (Bayram, 2009: 1-2).

Suçun toplumsal düzeni bozduğundan yola çıkarak oluşmadan önlenmesi oldukça önemlidir. Suçun oluşmasının temelinde pek çok psikolojik, sosyolojik, iktisadi dinamik yatmaktadır. Toplumun sağlıklı yaşam koşullarına sahip olması, kaynaklara adil erişimi, ülke hasılasından alınan pay, eğitim, sağlık, iş imkânları, sosyal güvenlik gibi birçok hususta meydana gelen bozulmaların suçun oluşmasına etkisi bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu olguların düzenlenmesi suçun temelde oluşmasını engelleyebilir. Suçun önlenmesi ise suçun bahsi geçen bu tetikleyici unsurlar sonucunda işlenmesi ihtimalinin gözetim araçlarının yardımıyla tahmin edilmesi veya önceden riskin belirlenmesi şeklinde ifade edilebilir. Ancak suç önleme denilince genellikle suçu oluşturan dinamikleri düzenlemekten ziyade, suça ramak kala kestirimlerde bulunmak anlaşılmaktadır. Uzun, Geleri'nin bahsettiği dört suç önleme stratejisini aktarmaktadır. Bunlardan birincisi suç önleme imkânlarını bertaraf ederek, suç işlemeyi düşünen bireyleri vazgeçirmeyi amaçlayan Proaktif suç önlemedir. Önleyici olarak adlandırılan ikinci strateji ise, suç potansiyeli olan kişilerin takip edilmesi ve suçu kolaylaştıran durumların düzenlenmesidir. Diğerleri de suç işlendikten sonra suçlunun yakalanarak başka suç işlemesinin engellenmesi olarak açıklanan tepkisel stratejidir. Son olarak Onarıcı strateji ile suçluların ıslahı kastedilmektedir. Islah, hapis, hapis cezası yerine geçecek başka cezalar ya da ceza sonrası topluma kazandırma çalışmaları olarak özetlenebilir (Uzun, 2016: 15). Suç biliminin geleneksel teorilerine göre devlet suç önlemekle mükelleftir. Bu amaçla kanun yaparak suça konu olacak durumun çerçevesini çizer, böylece koruma iradesini ortaya koymuş olur. Kanunun çiğnenmesi devletin suç önleme otoritesine başkaldırıdır ve bu aşamada artık ceza söz konusudur. Cezanın meşruiyeti toplum düzeninin korunmasındaki faydasından ileri gelmektedir. Cezanın da suçun önlenmesi işlevi bulunmaktadır (Zafer, 2017: 69). Bir kişinin aldığı ceza diğerleri için ders niteliği taşıması sebebiyle doğal bir suç önleme fonksiyonu yerine getirebilir.

Suçun önlenmesi, daha suç işlenmemişken ileride işlenmesinin engellenmesi maksadıyla yürütülen kamusal etkinliklerdir. Kolluk kuvvetinin kendisine kanunlarca verilen yetki çerçevesinde bireylerin üzerlerinde, eşyalarında ya da buldukları mekânlarda yaptıkları önleme araması faaliyetleri, yine önleyici telekomünikasyon dinleme faaliyetleri, şüpheye istinaden durdurma ve kimlik kontrolü uygulamaları, devriye gezisi gibi faaliyetler suçun önlenmesi için yapılan uygulamalardır (Karakehya & Özger, 2023: 95). Kolluk kuvvetleri önleme maksatlı durdurmaya kişi ya da araçları suç veya kabahatin engellenmesi amacıyla topluma yönelmiş mevcut veya ihtimal dâhilindeki bir tehlikeyi bertaraf etmek için kendisine kanunen verilmiş yetkiye dayanarak yarar. Önleyici arama faaliyetini ise usulüne uygun alınmış hâkim kararı veya

olası gecikme hallerinde mülki idare amirinden alınan yazılı izne dayanarak yapar ve gereken önlemi alır. Buna ek olarak önleyici faaliyetler kapsamında kolluğa özellikle sürücü belgesi, pasaport başvuruları vb. resmi işlemler sırasında parmak izi alma yetkisi de verilmiştir. Bu ve benzer tüm resmi iş ve işlemlerin vatandaşların hepsini kapsamaması sebebiyle kolluk veri tabanlarında tüm vatandaşların parmak izlerinin olduğunu söylemek mümkündür (Karakehya, 2009: 341-342). Önleme maksadıyla iletişimin denetlenmesi faaliyetlerinde iletişimin tespiti, dinleme yapılması, sinyallerin değerlendirilerek kayıt edilmesi söz konusudur (Yokuş Sevük, 2006: 46). Bu tür bir denetlemede cep telefonları çeşitli sistemler ile şifreli frekansları yakalayarak kolaylıkla dinleme yapılabilmektedir (Kalaman, 2019: 584). Ancak önleme dinlemesi kanunen suç sayılan eylemler için suçun işlenebileceğine dair somut veriler ve tehlikenin varlığını gerektirmektedir. Bu koşullar bulunmuyorsa özel hayatın gizliliği ve haberleşme özgürlüğü ile ilgili anayasal hak ihlalleri söz konusu olmaktadır (Karakehya, 2009: 349). Kolluk kuvvetlerine faaliyetlerini yürütürken gerek suçu önleme gerek bastırma uygulamalarında yardımcı olacak başka teknolojiler de bulunmaktadır. Tümünün temelini bilgisayar oluşturmakla birlikte donanım ve yazılımların birlikteliği ile kent izlemede kullanılan Sabit Dome, Speed Dome, IP, Day/Night, gece görüşlü, PTZ Pan-Tilt_Zoom özelliğine sahip kameralar veya hareketli kamera ve megapiksel kameralar bu teknolojilerin başında gelmektedir (Çimen, 2020b: 192). MOBESE (Mobil Elektronik Sistem Entegrasyonu) olarak ifade edilen bu kameraların yaygınlaşmasının altında yatan temel dinamik özel hayatı ilgilendiren konut, iş yeri gibi özel alanları değil cadde, sokak gibi kamusal alanların izlenmesini sağlamasıdır. MOBESE kameraları toplumda özellikle terör amaçlı faaliyetlerin tespitini kolaylaştırması gibi faydaları nedeniyle hızla kabul görmüş ve sayıları her geçen gün artmıştır (Karakehya, 2009: 344). Bu teknolojilere ek olarak suç bilimlerinde de kullanılan biyometrik verilerin alınabildiği retina tarama, yüz tanıma, DNA tespiti donanım ve yazılımları tespit ve önleme için önemli aygıtlardır. Konum tespiti için sinyal yakalayıcılar, sinyal kesiciler, dijital iletişim, e-posta, sosyal medya takipleri için çeşitli donanım ve yazılımlar da bu amaçla kullanılan araçlara örnek olarak verilebilir.

Gözetim olgusu kent hayatının her geçen gün daha da artan önemli bir dinamiğidir. Ulaşım ödeme sistemlerinden mobil aramalara, kameralardan ofis giriş çıkışlarını sağlayan kartlı geçiş sistemlerine, sadık müşteriler oluşturacak programlardan, internette hangi sitelere girildiğine kadar yoğun bir gözetim ağı kenti sarmıştır. Ama sayılan bu araçlarla amaçlanan önemli de olsa gerçekleşen olayın kayda alınması değil, hareketlerden tahminlerde bulunmak, olaylar hakkında olabilme ihtimalini hesaplamaktır (Lyon, 2006: 107). Suçun ya da tehlikenin önlenmesi için kolluğun yukarıda bahsedilen faaliyetlerinin yanı sıra bilgisayar sistemleriyle entegre gözetim teknolojilerinin risk faktörlerini belirlemesi ile ilgili çalışmalara da bakmak yerinde olacaktır. Tehlikenin ve riskin öngörülebilmesine Londra Metro istasyonlarında kullanılan ve CCTV kamera sistemlerinin muhakeme edebilen bir bilgisayarla entegrasyonu sayesinde kalabalığın yaratabileceği izdihamı sezinleyip uyarı yapabilen "Cromatic" güvenlik sistemi örnek

olarak verilebilir. Bu sistem bir kapalı devre televizyon sisteminin bilgisayarla entegrasyonundan oluşmaktadır. Sistemin yetkisiz girişleri algıladığı ve intihar potansiyeli olan kişileri intiharın hemen öncesinde tespit edebildiği iddia edilmektedir. İntihar edeceği öngörülen kişilerle ilgili olarak kişilerin olayın hemen öncesinde ekseriyetle platformda bekledikleri ancak treni kaçırma eğilimi gösterdiklerinden bu şekilde bir çıkarım yaptığı belirtilmektedir (Lyon, 2006: 120-121). Davranışların tahmin edilmesi çoğunlukla birden fazla bilgi kaynağını organize eden bilgisayarlar tarafından yapılmaktadır. Bu bilgisayarlar davranışlar için önceden tanımlanmış birtakım kalıpları (polis sistemlerindeki potansiyel suçların listesi, e-ticarette reklam tetikleyiciler vb.) kullanarak potansiyel suçları işaret etmek için tahminlemede kullanılmaktadırlar (Lyon, 2006: 238).

Bireyin kişisel verilerinin gözetlenmesi mahremiyet sorununu gündeme getirmektedir. Giderek aşırılaşan gözetim bireylerin mahrem alanlarını oldukça kısıtlamaktadır. Gelişen gözetim teknolojileri en mahrem sayılabilecek yerlere kadar girdiğinden bireyler için mahrem sayılabilecek alanlar hızla tükenmektedir. Çağımızda mahremiyetin bir sorun olmasında fiziksel uygarlıkla sanal uygarlık arasındaki çatışmanın rolü büyüktür (Çaycı & Çaycı, 2016: 157). Teknoloji bireylerin hayatlarını kolaylaştırmasına karşın mahremiyetlerini kamuya açık hale getirmektedir. Bunu zaman ve mekândan bağımsız olarak hem ulaşılabilen hem gizlenen verileri depolayarak ve gerek devlet gerek kapitalizm için kullanarak yapmaktadır (Erdoğan & Aslan Ugan, 2022: 38). İnsanlar gerçek dünyada mahremiyet konusunda daha katı davranmakla birlikte sanal dünyada daha esnek olabilmektedir (Yurdigül & Leloğlu, 2022: 2213). Bilerek ya da bilmeyerek verilerinin gözetime açılmasına rıza göstermektedirler. Buradan hareketle bilgisayar, telekomünikasyon araçları ve bilginin entegrasyonu gözetimi yaşamın tüm alanlarına hâkim kılmış ve mahremiyetin kutsiyetini zedelemiştir (İspir & Çimen, 2016: 2074). Yani teknolojiye yaşanan ilerlemenin kişilerin fiziksel, bireysel ve enformasyonel mahremiyetlerinin çiğnenmesi ile sonuçlandığını söylemek mümkündür (Dolgun, 2005: 186). Gözetim teknolojilerinin pek çoğunun kimlik belirlemek amacıyla biyometrik verileri kullandığına değinmiştik. Gözetim teknolojileriyle insan derisinin sınırında ve vücudun içini görme gibi uygulamalar mahremiyetle ilgili sınır tartışmalarını da sebep olmaktadır. Bu tür uygulamaların sinsi gözetlemeye girdiği ancak eğer veriler şifrelenirse artık mahremiyeti koruduğu dilemması ile karşı karşıya kalındığı ifade edilmektedir. Beden, riski görebilmek için oldukça değerli bir kaynaktır. Yalnızca daha önce olan hakkında değil gelecek hakkında da ipucu verir. Zira risk denilen olgu geçmişten ziyade gelecekle ilgilenir (Lyon, 2006: 168-169). Başka bir ifadeyle özellikle sanal dünyada kişiler biyometrik verilerinin daha yüksek güvenlikler sağladığını düşünmektedir. Ancak bu verilerin kullanılmasıyla verileri gözetim sahiplerinin eline verildiği böylece daha mahrem bilgilere erişmelerine kapı aralandığı unutulmamalıdır.

YÖNTEM

Çalışmanın Önemi ve Amacı

Çalışmanın amacı, suçun oluşmadan önce risklerin bertaraf edilmesi anlamına gelen "Aktüel Adalet" kavramını irdelemek ve gerçek dünya ile distopik dünyada işleniş şekli üzerine çıkarımlarda bulunmaktır. Bu bakımdan, özellikle Steven Spielberg'in yönettiği 2002 yapımı "Azınlık Raporu" (Minority Report) filmi üzerinden bir söylem analizi yapılacaktır. Bu maksatla "gözetim toplumu", "Aktüel Adalet" kavramlarının kuramsal temelleri ve günümüz uygulamalarına kavramsal çerçevede yer verilmiştir. Araştırmanın yöntem kısmında ise gerçek hayatta yer alan "Aktüel Adalet" uygulamaları ile distopik kurgu arasındaki ilişki ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmada "Azınlık Raporu" filmindeki adalet sistemi, toplumsal yapı, bireysel haklar ve mahremiyet üzerinde detaylı bir analiz yapmak amaçlanmaktadır.

Çalışma günümüzde giderek daha fazla önem kazanan önleyici adalet yaklaşımlarının kuramsal ve uygulama boyutlarını daha iyi anlamak, toplumların güvenlik politikalarına ve bireysel haklara olan etkilerini değerlendirmek bakımından önem arz etmektedir. Bu bağlamda ilgili literatüre katkı sağlayacağı düşünülen çalışmanın distopik edebiyat ya da sinema ürünlerinin, gerçek dünya uygulamalarını eleştirerek geleceğe uyarılarda bulunduğu düşüncesinden hareketle "Azınlık Raporu" gibi filmler üzerinden yapılan analizlerin, toplumsal ve etik sorunlara ışık tutacağı öngörülmektedir.

Yöntem

Çalışmamızda "Azınlık Raporu" (Minority Report) filminin analizi için Söylem Analizi kullanılmaktadır. Film sahneler ve söylemler üzerinden analitik ve eleştirel bakımdan irdelenecektir. Araştırmada bilinçli örnekleme ile "Aktüel Adalet" kavramı çerçevesinde önleyici adalet uygulamalarına distopik bir örnek olması açısından "Azınlık Raporu" (2002) filmi örneklem olarak belirlenmiştir.

Dilsel ifadelerde yer alan tüm unsurlar birincil, ikincil ve farklı anlamları bakımından komplike bir konstrüksiyon oluşturmaktadır. Bu bakımdan söylem; gerek dilbilimi açısından gerek dil dışı faaliyet ve özelliklerin bir araya gelerek oluşturduğu anlamlandırma ve sınıflandırma düzeni olarak ifade edilmektedir (Aziz, 2014: 149). Söylem analizi ise, basitçe dilin incelenmesi olarak tanımlanabilir. Bu temel tanımla anlatılmak istenen dilsel unsurları anlatıların/söylenenlerin sentaktik ve semantik yapıların dışına çıkarak yan anlam ve içeriğe bakmayı gerektirdiğidir. Dijk'tan aktarıldığı şekliyle, söylem analizi söylem ya da dil kullanımının yalnızca yapısına değil sosyokültürel çerçevede iletişim kuran bireylerin oluşturduğu toplumsal olaylara odaklanmaktadır (Çelik & Ekşi, 2013: 104). Söylem analizinde hareket noktası söylenenin altında yatan anlamın ortaya çıkarılmasıdır. Söylenen değil söylenmek

istenenin ne olduğunu anlamak adına yazılı, sözel ve görsel mesajların semantik (anlambilim), sentaktik (sözdizim) ve semiyolojik (simgebilim) açıdan yorumlanmasıdır (Aziz, 2014: 149-150).

Azınlık Raporu Filminin Özeti

Azınlık Raporu bilim kurgu yazarı Philip K. Dick'ın aynı adlı kısa öyküsünden Steven Spielberg'un beyaz perdeye uyarladığı bir filmidir. Filmin başrollerini Tom Cruise (John Anderton), Collin Farrell (Dany Witwer), Samantha Morton (Agatha) ve Max von Sydow (Lamar Burgess) paylaşmaktadır. Film 2054 yılında Washington DC'de geçmektedir. Dedektif John Anderton (Tom Cruise) oğlu Sean'ın kaybolmasıyla hayatı alt üst olmuş ve kendini "Precrime- suç öncesi" adı verilen birime adanmış bir polis şefidir. Psikik güçlere sahip Pre-cogs adı verilen kâhinlerin özel teknolojik gereçlerle cinayetleri henüz işlenmeden tespit ettiği ve onların suçu işleyeceğini öngördüğü kişileri yakalayan polis departmanını yönetmektedir. Anderton'un kusursuz olduğunu düşündüğü sistem bir gün kendisini cinayet işleyeceği öngörüsüyle takibe alır. Bunun üzerine Anderton suçsuz olduğunu ispatlamak ve olayın ardındaki gizi çözmek için kaçmaya başlar. Bu süreçte sistemin kusurlu yanlarını tespit eder ve kendisine kurulan komployu çözmeye çalışır.

Filmin ilerleyen sahnelerinde Anderton, Pre-cogların en güçlüsü olan Agatha'yı kaçırarak onun yardımıyla gelecekte işleyeceği öngörülen cinayeti önlemeye çalışmaktadır. Agatha'nın öngörülerini ışığında, Anderton cinayeti işlemek için değişik çareler aramaktadır. Bu süreçte, Witwer ve diğer Suç öncesi dedektifleri tarafından sürekli kovalanır.

John Anderton, sonunda cinayeti işleyeceği kişinin kendi oğlunu kaçırarak kişiyi olduğunu fark eder. Ama olaylar beklenenden farklı şekilde gelişir ve asıl suçlunun Lamar Burgess olduğu ortaya çıkar. Burgess'in, sistemin kusurlarını gizlemek ve kendi çıkarlarını korumak için Anderton'u tuzağa çektiği anlaşılmıştır.

Anderton'un, Burgess'in suçlarını ortaya çıkarması Suç öncesi biriminin dağılmasıyla sonuçlanır. Kahinler özgür bırakılır ve yalıtılmış bir yere yerleştirilir. Anderton ise tekrar eşiyile bir araya gelerek yeni bir hayata başlar.

Bulgular ve Analiz

Söylem analizinde elde edilen bulgular birer veri değil yorum olarak değerlendirilmelidir (Çelik & Ekşi, 2013: 113) Filmin gözetim ve suç önleme açısından ürettiği söylemler bu değerlendirme ışığında analiz edilmektedir. Film gözetim ve Lyon'un "Aktüel Adalet" olarak kavramsallaştırdığı suç önleme üzerine temellendirilmiştir. Gözetimin toplumsal düzeni sağlamakta bir rıza üretim aracı olarak kullanıldığı açıktır. İnsanlar güvende hissetmek için izlenmeye rıza göstermektedir. Bauman, insanların güvenle özgürlük arasında bir seçim yaptığını söylemektedir. İkisine de ihtiyacı olmasına rağmen birine sahip olmak için diğerinin bir kısmından

feragat etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Güvenlik ve özgürlükten biri ne kadar fazlaysa diğersinin o kadar az olduğunu belirtmektedir (Bauman & Lyon, 2016: 53). Filmde de toplumda bu rızanın nasıl üretildiği suç öncesi departmanının meşrulaşması için halkın desteğini alması gerekliliği üzerinden anlatılmaktadır.

Azınlık Raporu filminin açılış sahnesinde filme konu olan Pre-crime (suç öncesi) temasının nasıl işlediği gösterilmektedir. Pre-crime ismi ile suçun tahmin edilebilir ve önlenabilir bir olgu olduğu ima edilmektedir. Bu söylem Lyon’un gözetim verilerinin simüle etme, modelleme ve şimdiye kadar gerçekleşmemiş durumları öngörmek için kullanıldığı söylemini desteklemektedir (Lyon, 2006: 132). Ancak burada kullanılan gözetim verisi psişik güçlere sahip Pre-cog’ların uyku ile uyanıklık arasında tutuldukları bir havuzun tavanındaki monitörlere bir rüya şeklinde yansıttıkları öngörülerden oluşmaktadır. Aslında bir kehanetten ibarettir. Kehanetin görselleştirilerek teknolojik araçlarla işlendiği gösterilmektedir. Burada kullanılan teknolojilerin üstünlüğü ile gözetimin etkinliği için teknolojinin ne kadar elzem olduğu vurgulanmaktadır. Kısaca teknoloji yoksa gözetim eksik kalır demek mümkündür. Filmde bu öngörüler suç öncesi departmanında çalışan uzmanlar tarafından analiz edilmektedir. Açılış sahnesinde Suç öncesi şefi John Anderton (Tom Cruise) Pre-coglar tarafından öngörülen bir tutku cinayeti ile ilgili görüşleri yorumlamaktadır. Görüntüler akıcı olmayıp olay örgüsü hakkında kesitler vermekte ve bu kesitlerden uzmanlar çıkarımlar yaparak cinayetin işleneceği yeri tespit etmeye çalışmaktadır (Görsel 1). Suçu önlemek için verilerin bir yapboz gibi bir araya getirilmesi gerekmektedir. Günümüzde de gözetim teknolojilerinin ürettiği verileri anlamlı hale getirmek için veriler bir araya getirilerek bu tarz bir işleme tabi tutulmaktadır.

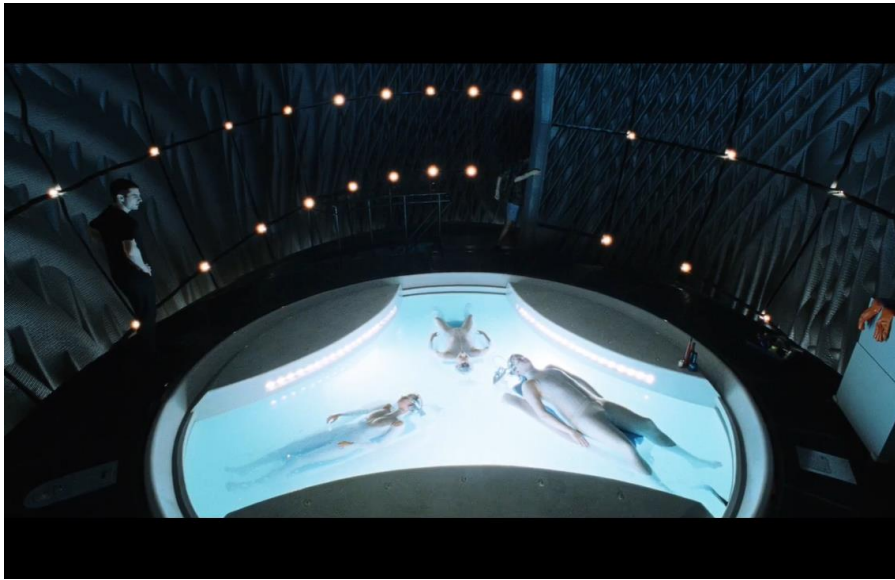

Görsel 1. Cinayet çözümü sahnesi

Filmde Pre-coglar için “Kâhin” tanımlaması yapılmaktadır (Görsel 2). Filmin ana karakterlerinden Adalet Bakanlığı Müfettişi Dany Witwer (Colin Farrell); Pre-cogların insanlara kehanetin var olduğuna dair umut verdiklerini ve insanların bu kehanet dolayısıyla Pre-cogları tanrılaştırdığını ifade ederek geleceği görmenin Tanrı tarafından

yapılabileceğinin altı çizilmektedir. Kâhin geleceği haber veren kişi anlamına gelmektedir. Filmde cinayetlerin önlenbilmesi geleceğin bilinmesini gerektirmektedir. Burada üretilen söylem suçun ancak kehanetle önlenbileceğidir. Aslında kehanet geleceğin görülmesi konusunda bir iddiadır. Görülen şey gerçekleşmeden iddianın ispatlanmasının mümkün olmaması bir paradoks doğurmaktadır. Gerçekleşmesini engellemek olayın olmadığı anlamına gelecektir. Böylece aslında kehanet de gerçekleşmemiş olacaktır. Ayrıca Pre-cogların tutulduğu alan için “Mabet” kavramı kullanıldığı da dikkat çekmektedir. Mabet kelimesi tapınak anlamına gelmektedir. Pre-cog’ların tanrılaştırılması ve görülen kehanetin bir ayini temsil etmesi bakımından söylemle uyumlu bir kullanım olarak yorumlanmaktadır. Mabet ifadesinin geleceğin görülmesinin tanrısallıkla ilişkisini ifade etmek için seçildiği anlaşılmaktadır.

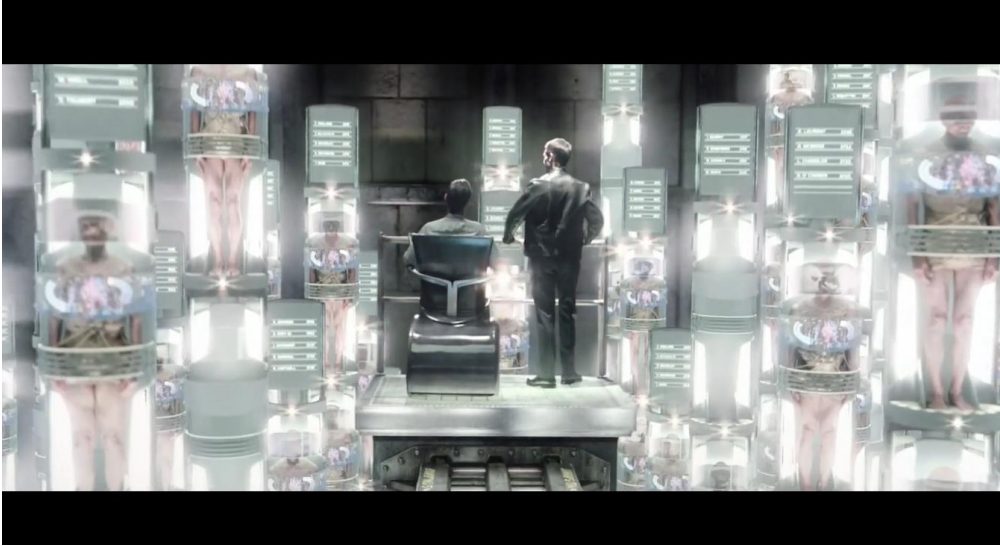
Pre-coglar cinayetleri dört gün önceden görmekte ve bu suç öncesi ekibine olayı çözmek için geniş zaman sağlamaktayken tutkudan kaynaklanan suçlar (aşk, ihtiras, kıskançlık vb.) olaya çok az zaman kala gerçekleştiğinden olayı çözmek için kısıtlı zaman bulunmaktadır. Suç önlemede bir başarı kıstası olarak zamanında müdahalenin kritikliği mesajı verilmektedir. Çünkü cinayet gerçekleşirse Suç öncesi projesi başarısız olacaktır. Suç önleme konusunda gerek halkın gerekse hükümetin desteğini alabilmek için suçun sifıra indirilmesi hassa bir olgu olarak sunulmaktadır. Filmde öngörülebilir tek suç olarak cinayet suçu irdelenmektedir. İnsan hayatı söz konusu olduğundan cinayetlerin diğer suçlardan daha önemli olduğuna dikkat çekildiği ve konuyu bir düzlemde tutabilmek adına bir sınır çizilmek istendiği şeklinde yorumlanmaktadır.

Görsel 2. Pre-coglar

Filmde işlenen bir diğer olgu cinayet oluşmadan önlenmesine rağmen sanki cinayet suçu gerçekleşmiş gibi katil adayının tutuklanması ve özel bir hapisnede tutulmasıdır (Görsel 3). Gözetimin bireysel özgürlükler bağlamında değerlendirildiği bu sahnede Suç öncesi departmanı cinayetleri önleyip dünyayı daha yaşanılır kılmakla birlikte

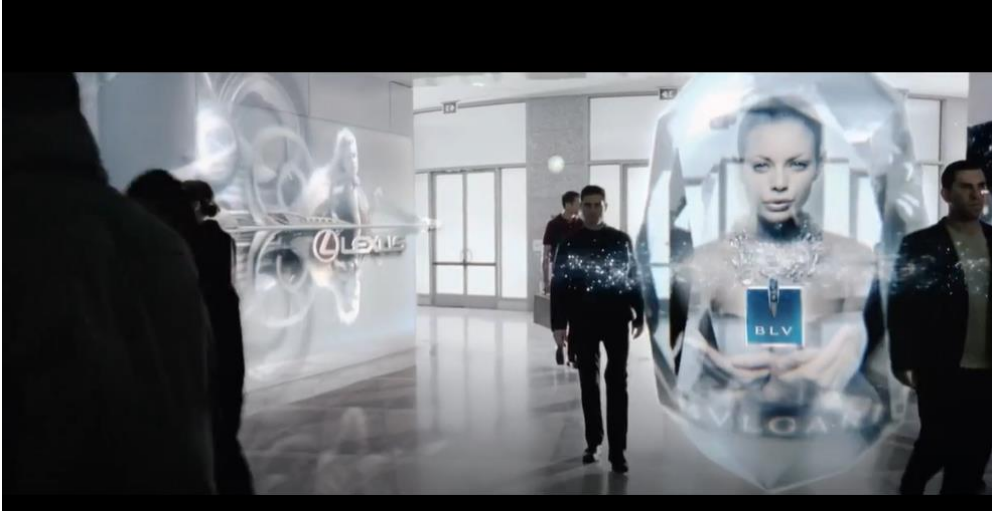
işlenmemiş suçtan mahkûmiyete sebep olmanın etikliği üzerinden tartışılmaktadır. Dany Witwer’ın “Kendimizi kandırmayalım, biz yasaları çiğnemeyen kişileri tutukluyoruz.” ifadesiyle çatışmaya dikkat çekilmektedir. Bunun yanında katil adaylarının tutulduğu hapisane kişilere bir başlık geçirilerek fiziksel olarak hareketsiz kalacakları ve işleyecekleri cinayetin görüntülerinin akıp durduğu bir ekrana bakmaya zorlandıkları bir mekân olarak tasvir edilmektedir. Foucault Hapishanenin Doğuşu eserinde kanunun verdiği cezanın amacının suçu telafi etmek olduğunu ancak aynı zamanda suçlunun ıslah edilmesini istediğini belirtmektedir (Foucault, 1992: 293). Buradan hareketle filmde işlenen hapisane sahnesinde mahkûmların ayrı birer kapsülde hareketsiz bırakılmaları ve işledikleri cinayetlerin sürekli izletilmesi sebebiyle zihinleri sürekli meşgul edilmektedir. Bu da onların düşünme yetilerini sınırladığı için ıslah olmalarını engellemektedir. Henüz işlenmemiş bir cinayet için oldukça ağır bir ceza verilerek bunun idamdan farkı olmadığını ima edilmesi yazar ve yönetmenin bakış açısından nasıl algıladıklarının ipucunu vermektedir. Cinayet işleyenin idam edilmese bile yaşama hakkı olmamalı söylemi üretildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Görsel 3. Hapishane sahnesi

Filmde gözetim açısından üretilen bir başka söylem gözetim teknolojileri ile her bireyin gerek güvenlik gerek pazarlama için takip edildiği, retina tarama gibi biyometrik bir gözetim olgusu üzerinden üretilmektedir (Görsel 4). Bir sokakta yürürken etrafımızdaki tarayıcılar sizi tanımlayarak size kişiselleştirilmiş reklamlarını gösterebilmektedir. Gözetimden kaçmanın mümkün olmadığı mesajı alt metin olarak işlenmektedir. Pre-cogların John Anderton’un cinayet işleyeceği öngörüsü sonrasında kaçmaya başladığı sahneden itibaren gözetim teknolojilerine maruz kalması ve daha sonra gözetimden kaçmak için gözlerini yerlerinden aldırarak başka birinin gözlerini naklettirmesi gözetimin atlatılabilmesi için yollar olduğu iması barındırmaktadır. George Orwell 1984 romanında ana karakter Winston’un hiç uyumayan kulaklar olarak ifade ettiği tele ekranları soğukkanlılıklarını koruyabilirlerse yenebileceklerini düşünmesinde

(Orwell, 2010; 147) olduğu gibi gözetim teknolojilerini atlatmanın bir yolu olduğu vurgusu yapılmaktadır. Günümüzde tüketici kapitalizminde bu teknolojilerden çok daha fazlası kullanılmaktadır. Bireyler olarak dijital kimliklerimiz aracılığıyla hepimiz tüketim gözetimine her an maruz kalmaktayız. Aslından filmin yayınlandığı dönem açısından değerlendirildiğinde bu teknolojiler birer bilim kurgudan ibaretken günümüzde bu filmi izleyenler açısından gayet normal karşılanabileceği gerçektir. Cebimizde taşıdığımız telefonların bile pek çok biyometrik verimizi işlediği düşünüldüğünde artık şaşırtıcı gelmemektedir.

Görsel 4. Gözetim teknolojisine dayalı kişiselleştirilmiş reklam sahnesi

Filmin gözetim teknolojileri açısından distopik olarak değerlendirilecek bir başka örneği örümceğe benzeyen ve onlar gibi hareket eden ısı ve retina tarayıcıları üzerinden inşa edilen gözetimin mahremiyeti ihlal etmesi söylemi olarak gösterilebilir (Görsel 5). Aşırı gözetlemenin bir sonucu olarak gözetleme uygulamaları bireyin mahremiyetini tehdit eder hale gelmiştir. Bauman; mahremiyetin görünmezlik ve hürriyet olarak ifade edilen iki belirgin özelliğinin gözetim araçlarıyla birlikte son bulduğunu söylemektedir (Bauman & Lyon, 2016: 32). Örümcek benzeri gözetim araçlarının işlendiği sahnede John'u arayan bu araçların binanın tümünde yaşayan kişilerin evlerinin yatak odalarına kadar girerek uygunsuz anlarında bile kimlik tespiti yaptıkları görülmektedir. Böylece Bauman'ın "hiç kimsenin gizlice gözetlenmekten kaçabileceği bir sığınağı olmayacağı" (Bauman & Lyon, 2016: 34) ifadesine geçerlilik kazandırmaktadır. Lyon da mahremiyetin koruyan duvarlarının dijital olarak yıkıldığını ve her yerin kamusal, şeffaf ve görünmeyenlere görünür hale geldiği (Lyon, 1997: 251) söylemi bu sahnedeki tespiti desteklemektedir. Teknoloji mahremiyetin sınırlarını muğlaklaştırmıştır. Böylece mahremiyetin ihlali ile sızdırmaz konteynerleri sızdırır hale getirmiştir (Lyon, 2006: 90).

Görsel 5. Örümceklerin göz taradıkları sahne

Filmde işlenen bir diğer önemli olgu ise sisteme güvenme konusudur. Sistemler eğer açık yaratılırsa insanlar sisteme güvenmeyeceklerdir. John Anderton'un kaçış sahnelerinde suç öncesi sisteminin yaratıcılarından Dr. Iris Hineman'ı ziyaretinde suç öncesi tarafından suçlanan kişilerin farklı gelecekleri olabileceğini söylemektedir (Görsel 6). Burada gözetimin her şeyi doğru tahmin edemeyeceği ve yanlış payının her zaman olacağı vurgulanmaktadır. Günümüzde suç önleme polisiye bir uygulama alanı olarak önceki bölümde işlendiği gibi kimlik tespiti, önleme araması, dinlemesi gibi olgulardan ileri gitmemektedir. Risk belirleme çalışmalarına bakıldığında suç önleme ile ilişkilendirilen tek teknolojik gelişmiş gözetim işleminin Cromatica isimli bir kapalı devre televizyon sisteminin bilgisayarla entegrasyonu sonucu metro istasyonunda intihar ihtimalini belirlediği iddiasına dayanmaktadır. Ayrıca filmde işlendiği şekliyle gözetim müdahaleye açık ve kurgulanabilir bir alan olarak gösterilmektedir. Bu da suç üretilebileceği, belki de bir masumun suçluymuş gibi gösterilebileceği üzerinden anlatılmaktadır. Günümüzde bu olgu biyometrik veya dijital verilerin çalınması ya da kopyalanması neticesinde oluşan dolandırıcılık vakalarında görülebilmektedir. Özellikle dijital ve biyometrik verilerin iyi korunması olası yanlış suç isnatlarının da önüne geçmek için kritiktir.

Görsel 6. Suç öncesi sisteminin işlendiği sahne

SONUÇ

Günümüzde etrafımız gerek egemen güç gerek tüketici kapitalizmine ait kameralar tarafından çevrilmiş ve neredeyse her anımız izlenmektedir. Bu izleme kişide bir süre sonra bir kanıksamaya neden olmakta ve kameraların varlığının farkına varmaksızın ya da umursamaksızın yaşantımız devam etmektedir. Dijital kimlikler, müşteri sadakat kartları, biyometrik tüm veriler devlet ve şirketler tarafından durmaksızın işlenmektedir. Nereye gideriz? ne yer ne içeriz? Hepsi kayıt altına alınmaktadır. İnsanlar tüm bunlara güvenliklerinin sağlanması koşuluyla rıza göstermektedir. Evinin etrafında dolaşan bir şüpheliyi tespit edileceğini düşünmek kişiye güven duygusu vermektedir. Gözetim teknolojileri buna aracılık edebilir mi? Lyon'un "Aktüel Adalet" kavramı tam olarak bu beklentiyi açıklamaya odaklanmaktadır. "Aktüel Adalet" suçun işlendikten sonra değil işlenmeden önce riskinin hesaplanarak kimin nerede suç işleyeceğinin tahmin edilmesini ve kolluk kuvvetini yönlendirmesi olarak tanımlanmaktadır. Günümüz dünyasında bunun tek örneği çalışmada bahsedildiği üzere Cromatica adında kapalı devre kamera sistemi ile yorum yapabilen bir bilgisayar sisteminden oluşan ve intiharları sezebildiği iddia edilen bir uygulamadır. Bu uygulama gelecekte gözetim teknolojilerinin suç önleme çalışmaları için başlangıç noktası sayılabilir. Günümüzde gelişmiş gözetim sistemleri ve yaygınlaşmış CCTV kameraların kolluk kuvvetlerine suçun tespiti konusunda olduğu kadar suçun önlenmesi noktasında da henüz istenen seviyede olmasa da yardımcı olduğu düşünülmektedir. Literatürde bu konuda yapılmış çalışmalarda gelişmiş ülkelerde gözetim teknolojilerinin özellikle mala karşı işlenen suçların azalmasına katkı yaptığı ile ilgili bulgulara rastlanmaktadır (Kızmaz, 2021). Lyon, yüz tanıyabilen yetenekli kameraların suçun tespitinden ziyade henüz işlenmemiş suçun öngörülmesi ve engellenmesine yardımcı olduğunu düşünmektedir. Coğrafi Bilgi Sistemleri yardımıyla suçun yoğunlaştığı bölgelerin tespit edilip, burada belirli kategorilere uyan kişiler şüpheli olarak takip edildiğini belirtmektedir. Ancak birinden şüphelenmek onun mutlaka suç işleyeceği anlamına gelmemektedir. Yine de gözetim altında tutmak suçun engellenmesi için bir yol olarak görülmektedir. Şüphelenilen kişinin bulunduğu yere devriye ekibi göndermek, polis sayısını artırmak gibi önlemlerle suçun önüne geçilebilmektedir.

Suçun önlenmesi için distopik filmlerde işlendiği gibi suçun önceden bilinmesi gerekmektedir. Çalışma ele alınan "Azınlık Raporu" filmi suçun önlenmesine tam olarak bu pencereden bakmaktadır. Filmde suç önleme konusu distopik olarak işlenmiş olup gözetim uygulamaları ve teknolojileri üzerinden ele alınmaktadır. Suçun engellenmesi için öngörme zorunluluğu "kehanet" söylemi üzerine inşa edilmekte ve bu söylemle suçun önlenmesinin gerçekte ne derece zor olduğu ifade edilmektedir. Suç öngörülebilir bile insan iradesinin sonucu değiştireceği vurgusu da bir başka dikkat çekici olgudur. Filmde gözetim teknolojileri için hikayenin yazıldığı ve filmin çekildiği dönemden geleceğe bir projeksiyon çizilmiş ve bugün kullanılır hale gelmiş birçok teknolojinin öngörüsü yapılmıştır. Gerek gözetim gerek tüketici kapitalizmi açısından gözetim teknolojileri işlenmiştir. Göz tarama teknolojileri gibi biyometrik gözetim araçlarına

vurgu yapılmıştır. Buna benzer teknolojiler bugün hayatımızda yer almaktadır. Örneğin yüz tanıma teknolojileri ile günümüzde Çin’de sosyal kredi sistemi yürütülmekte ve insanlar olumlu-olumsuz davranışları nedeniyle birtakım yaptırımlara maruz kalmaktadırlar. Filmde de işlendiği üzere gözetim teknolojileri insan aklını okuyacak düzeye ulaşmadan suçu önleme noktasında beklenen etkiyi yapması imkân dâhilinde görünmemektedir. Nitekim özellikle gelişmekte olan ülkelerde yapılan çalışmalarda gözetim teknolojileri yaygınlaşmakta olsa bile suç oranlarında düşüş yerine artış olduğu (Kızmaz, 2012) bulguları da suç önlemede gözetim teknolojilerinin istenen seviyelere ulaşmadığını desteklemektedir. 2010 yılında Çimen tarafından Türkiye’de Trabzon şehri için yapılan bir çalışmada MOBESE kameralarına rağmen suç oranlarında bir düşüş görülmediği tespit edilmiştir. Sonuç olarak suçun tahmin edilmesi konusunda gözetim sistemleri bugün beklendiği ölçüde yeterli bulunmamaktadır. Gelişen donanım ve yazılımlar aracılığıyla gelecekte suçun ve suçlunun tespitinin bugüne kıyasla çok daha ileri seviyelere geleceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Ancak suçu engellemek için gereken niyet okuma pek mümkün gözükmemektedir. Suçun önlenmesi için suçun altında yatan faktörlerin iyileştirilmesine odaklanmak tahmin etmekten daha elzemdir. Düzeltmesi gereken bu faktörlerin başında kaynakların adil dağılmaması, eğitim, sağlık ve iş imkânlarına sağlıklı erişim olmaması, başta aile kurumu olmak üzere toplumsal dinamiklerinin bozulması, fakirliğin yaygınlığı sayılabilmektedir.

KAYNAKÇA

- ANKARALIGIL, N. (2022). "Süperpanoptikon, Sinoptikon, Gözetim Toplumu ve Dikizleme Kültürü Bağlamında Reality Showlar: Hayatta Kalma Televizyon Programları Üzerine Bir Çalışma". *IKSAD JOURNAL*, 8(31), 18–35.
- AZIZ, A. (2014). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri* (9th ed.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- BAUMAN, Z. and LYON, D. (2016). *Akışkan Gözetim* (Çev. E. Yılmaz) (2nd ed.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BAYRAM, Z. (2009). *Kolluğun Suç Öncesi ve Sonrası Kişisel Veri Toplama Yetkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul.
- ÇAYCI, A. E. and ÇAYCI, B. (2016). "İletişimi Dijitalleşmesi: Dijital Gözetim ve Mahremiyet". *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 1(2), 157–169.
- ÇELİK, H. and EKŞİ, H. (2013). "Söylem Analizi". *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(27), 99-117.
- ÇİMEN, Ü. (2010). *Kent Güvenlik Yönetim Sistemlerinde Kullanılan Görüntü Teknolojileri ve Trabzon İli Örneğinin Değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Erzurum.
- ÇİMEN, Ü. (2020a). "Dijital Teknolojilerin Gözetime Katkısı, Dijital Birey, Dijital

- Toplum ve Dijital Dünya Bağlamında Fonksiyonel Gözetim" (Ed. S. S. Atılğan), *Dijital Dünyanın Yeni Kavramları* içinde (31-44. ss.). Literatürk Academia.
- ÇİMEN, Ü. (2020b). "Gözetim Toplamları ve Büyük Veri Kullanımı: Çin'de Uygulanan Sosyal Kredi Sisteminde Şehir İzleme ve Yönetim Sistemi Kameraları Örneği" (Ed. H. Uzun), *Recent Advances in Social Science, Education and Humanities Researrch* içinde (183-202. ss.). Gece Kitaplığı.
- DOLGUN, U. (2005). *Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- DOLGUN, U. (2015). *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu* (3rd ed.). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- ERDOĞAN, T. and ASLAN UGAN, K. (2022). "Panoptikon Gözetimden Dijitalleşen Gözetime Değişen "Mahremiyet" Olgusu Üzerine Film Analizi: The Circle Örneği". *Elektronik Cumhuriyet İletişim Dergisi*, 4(2), 33-43.
- ESGIN, A. (2018a). "Sosyal sapma ve suç" (Ed. A. Esgin), *Suç Sosyolojisi* içinde (4-25. ss.). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Öğretim Fakültesi Yayını.
- ESGIN, A. (2018b). "Suç ve Suçluluk: Tanım ve İlkeler" (Ed. A. Esgin), *Suç Sosyolojisi* içinde (26-47. ss.). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Öğretim Fakültesi Yayını.
- FOUCAULT, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu* (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.
- GÜCÜYENER, M. (2011). *Panoptikonik Gözetimden Synoptisizme Gözetim Toplumu*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Afyon.
- İSPIR, N. and ÇİMEN, Ü. (2016). "Gözetim Toplamlarında Mahremiyet Kavramının Önemi" (Ed. H. Kahya), *1. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi - İnsan ve Toplum Bilimleri Bildiri Kitabı* içinde (2073-2083. ss.). Karabük: Karabük Üniversitesi Yayınları.
- KALAMAN, S. (2019). "Yeni Medya ve Dijital Gözetim: Türkiye'deki Sosyal Medya Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma". *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 26(2), 575-594.
- KARADUMAN, B. (2022). "Tek Taraflı Gözetimden Çift Taraflı Gözetime Geçiş: The Truman Show Filmi Analizi". *Konya Sanat*, 5, 93-104.
- KARAKEHYA, H. (2009). "Gözetim ve Suçla Mücadele": Gözetimin Tarihsel Gelişimi ile Yakın Dönemde Gerçekleştirilen Hukuki Düzenleme ve Uygulamalar Bağlamında Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 58(2), 319-357.
- KARAKEHYA, H. and ÖZGER, H. (2023). *Suçla Mücadelede Kamusal Gözetim* (1st ed.). Ankara: Adalet Yayınevi.
- KIZMAZ, Z. (2012). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Suç: Suç Oranlarının Artışı Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme". *Mukaddime*, 0(5), 51-74.
- KIZMAZ, Z. (2021). "Gelişmiş Batı Ülkelerinde Suç Oranlarının Düşmesinde Etkili Olan Faktörler (1990-2008)". *Journal of Penal Law and Criminology*, 9(2), 433-

478.

- LYON, D. (1997). *Elektronik Göz* (Çev. D. Hattatoğlu) (1st ed.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- LYON, D. (2006). *Günlük Hayatı Kontrol Etmek Gözetlenen Toplum* (Çev. G. Soykan). (1st ed.). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- LYON, D. (2013). *Gözetim Çalışmaları* (Çev. A. Toprak). İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- ORWELL, G. (2010). *1984* (Çev. N. Akgören) (27th. ed.). İstanbul: Can Yayınları.
- ÖZDEL, G. (2012). "Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve "Panoptikon" ile "İktidarın Gözü" Göstergeleri". *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 2(1), 22-29.
- ÖZKAN, B. (2022). *Post-Panoptik Gözetim ve Elektronik İzleme: Elektronik Kelepçe Anlatıları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Antalya.
- UZUN, E. (2016). "Suç ve Suç Önleme Teorileri" (Ed. F. Tepecik), *Suç Önleme Modelleri* içinde (2-19. ss.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- YOKUŞ SEVÜK, H. (2006). "Kolluk Tarafından Suçun Önlenmesine Yönelik Yapılan İletişimin Denetlenmesine İlişkin Değerlendirmeler". *TBB Dergisi*, 67, 41-56.
- YURDIGÜL, A. and LELOĞLU, H. (2022). "Kişilik Özellikleri ve Mahremiyetin Demografik Özelliklere Göre Farklılaşması: Instagram Örneği". *Tarih Okulu Dergisi*, 15(59), 2211-2240.
- ZAFER, H. (2017). "Kriminolojide Suç ve Suç Teorilerine Giriş" (Ed. C. Şenol), *Kriminoloji* içinde (60-80 ss.). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Öğretim Fakültesi Yayını.